

OBRAZOVANJE

PRILIKE ZA SUDJELOVANJE
I GRAĐANSKI AKTIVIZAM

RAVNOPRAVNOST

ZAPOŠLJAVANJE

MOBILNOST

PITANJA
ŽIVOTNE SREDINE

MLADI U BIH DANAS

**SCHÜLER
HELFEN
LEBEN**

*Učenje je kao veslanje uz vodu: čim zastanemo,
vraćamo se unazad.*

PLAGIJARIZAM - PERCEPCIJA I PRAKSA

Plagijarizam je štetan. Štetan je po kulturu, obrazovanje, nauku, ali i akademsku zajednicu, slažu se sarajevski studenti. Većina misli da radove plagiraju i studenti i profesori, a tek osam procenata tvrdi da ne zna ništa o ovoj pojavi na sarajevskom univerzitetu. Ipak, čini se, svima nije u potpunosti jasno, šta se sve može smatrati plagijarizmom.

Amar Numanović
Student/Istraživač u oblasti
društvenih istraživanja
27.08.1990.
Sarajevo
amar.numanovic@gmail.com

**SCHÜLER
HELFE
LEBEN**

PLAGIJARIZAM - PERCEPCIJA I PRAKSA

Većina ispitanika preuzimanje cijeloga teksta ili njegovih dijelova bez navođenja autorstva identificira kao plagijarizam. Tek 1% njih lažno predstavljanje teksta kao svojega ne smatra plagijarizmom, dok ostalih 99% ispitanika ovu praksu prepoznaje ispravno - kao plagijarizam. Kada je riječ o preuzimanju dijelova teksta, kao što su poglavlja, paragrafi i slično, bez referiranja na izvor, 95.1% studenata svjesno je da ono predstavlja plagijarizam, 3.9% nije sigurno, dok tek 1% njih ne smatra da se radi o plagijarizmu. Nešto drugačiji omjer javlja se kod razumijevanja prakse preuzimanja rečenica bez navođenja izvora kao plagijarizma, gdje 13.7% studenata nije sigurno da li je zaista posrijedi plagijarizam, dok 9.8% ovakav odnos prema dijelovima tuđeg teksta ne vidi kao plagijatorski. Ipak, većina, odnosno njih 76.5%, ovu praksu uspijeva ispravno odrediti kao plagijarizam.

Preuzimanje istraživačkih nalaza bez navođenja izvora također je u većini slučajeva (94.2%) ispravno prepoznato kao oblik plagijarizma, dok ostali ispitanici ili nisu sigurni (2.9%) ili ovu praksu ne smatraju plagijarizmom (2.9%). Također, većina ispitanika (81.4%) preuzimanje opreme teksta, kao što su grafikoni, tabele, slike i slično, bez referiranja na izvor, prepoznaje kao plagijarizam, 10.8% ne smatra da se radi o plagijarizmu, dok ih 7.8% nije sigurno.

Korištenje i predstavljanje tuđih ideja kao svojih, 77.5% ispitanika prepoznalo je kao plagijarizam, 9.8% nije bilo sigurno, dok je 12.7% ispitanika mišljenja da ovaj postupak ne može biti okarakteriziran kao plagijarizam.

Međutim, zabrinjavajuće je da tek manje od pola ispitanika (37.3%) parafraziranje tuđeg teksta bez navođenja autorstva vidi kao sporno, dok čak 45.1% njih ovo ne smatra plagijarizmom. Ostalih 17.6% ispitanika nije bilo sigurno kako odrediti ovu praksu.

Kada je riječ o korištenju prijevoda tekstova, nešto manje od pola ispitanika (49%) smatra da je korištenje tuđeg prijevoda bez navođenja imena prevoditelja i drugih relevantnih podataka o izvoru zapravo plagijarizam. U takvoj praksi 26.5% ispitanika ne vidi plagijarizam, dok ih 24.5% nije sigurno. Zanimljivo je da će, sa druge strane, 59.8% ispitanika korištenje vlastitih prijevoda tekstova bez referiranja na izvor, odnosno izvorni tekst – ili, drugim riječima, predstavljanje prijevoda teksta kao svojega teksta – ispravno prepoznati kao plagijarizam, 15.7% ih neće biti sigurno, dok će 24.5% smatrati kako u ovome slučaju ne može biti riječi o plagijarizmu.

Rezultati upitnika ukazuju i na nedovoljno razvijenu svijest o autoplagijarizmu kod studenata Univerziteta u Sarajevu. Tako, 61.8% ispitanika korištenje dijelova svojih ranijih tekstova bez naznačavanja izvora ne vidi kao plagijarizam, 13.7% ih nije sigurno, dok je tek 24.5% ispitanika svjesno da se radi o neetičnoj akademskoj praksi, odnosno jednom od oblika plagijarizma.

Da bismo utvrdili kako studenti razumijevaju reperkusije plagijarizma, odnosno njegove negativne posljedice, naveli smo četiri tvrdnje za koje su studenti trebali izraziti stupanj slaganja, na skali od potpunog neslaganja do potpunog slaganja.

Sa konstatacijom da je plagijarizam štetna pojava po kulturu složilo se 94.1% ispitanika, pri čemu se 70.6% slaže u potpunosti, a njih 23.5% tek djelomično. Sa druge strane, 2.9% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa tvrdnjom, uglavnom se ne slaže 2%, dok se uopće ne slaže 1% ispitanika.

Da plagijarizam ima štetne posljedice po obrazovanje slaže se 92.1% ispitanika (78.4% u potpunosti, 13.7% djelomično), 3.9% nije izrazio mišljenje, 2.9% uglavnom se ne slaže dok se uopće ne slaže 1% njih.

Da plagijarizam ima štetne posljedice po naučno-istraživački sektor slaže se čak 99% ispitanika (81.4% u potpunosti, 17.6% djelomično), dok se 1% njih niti slaže niti ne slaže. Niti jedan ispitanik nije izrazio neslaganje sa ovom tvrdnjom.

Slično je i sa tvrdnjom da je plagijarizam štetna pojava po akademsku zajednicu sa kojom nije bilo slučajeva neslaganja. Osim 2.9% ispitanika koji nisu imali stav slaganja ili neslaganja, svi preostali slažu se ili djelomično (17.6%) ili u potpunosti (79.4%) sa ovom tvrdnjom.

„Raširena pojava na Univerzitetu u Sarajevu“

S obzirom na to da ne postoje relevantni kvantitativni pokazatelji o rasprostranjenosti prakse plagijarizma na Univerzitetu u Sarajevu, kako među studentima, tako i među akademskim osobljem, nastojali smo posredstvom ispitivanja stavova studenata oslikati njihovu percepciju prisustva i rasprostranjenosti plagijarizma na ovoj visokoškolskoj instituciji. Također, nastojali smo dokučiti koje čimbenike studenti smatraju ključnim za pojavu plagijarizma.

Dok 33.3% ispitanika smatra da studenti često plagiraju radove, 44.1% njih smatra da se radi o izrazito čestoj pojavi. Da se ipak ne radi o toliko rasprostranjenoj pojavi smatra 12.7% ispitanika koji priznaju da studenti plagiraju radove ali, prema njihovom mišljenju, ne tako često. Svega 1% ispitanika smatra da studenti uopće ne plagiraju radove, dok njih 8.8% tvrdi da nije upoznato da li i koliko često studenti dostavljaju plagirane radove.

Na pitanje smatraju li da nastavnici na Univerzitetu u Sarajevu plagiraju akademske radove, 77.4% ih je odgovorilo potvrdno – da izrazito često plagiraju 17.6%, da često plagiraju 30.4%, a da plagiraju, ali ne tako često, 29.4% – dok ih je svega 2% odgovorilo negativno. Ostalih 20.6% ispitanika odgovorilo je da nisu upoznati s tim. Iako nam ovi rezultati, bazirani na stavovima ispitanika, ne odražavaju stvarno stanje, oni svjedoče o zabrinjavajućem nepovjerenju studenata prema njihovim nastavnicima ili, drugim riječima, nedostatku vjere u „akademska čestitost“ profesora i asistenata koji ih vode kroz obrazovni proces. Zanimljivo je i da 44.1% studenata tvrdi da je upoznato sa slučajevima plagijarizma u radovima nastavnika sa njihovog fakulteta.

Imaju li se u vidu rezultati iz prethodna dva paragrafa, ne čudi da 82.4% ispitanika smatra da je plagijarizam jako raširena pojava na Univerzitetu u Sarajevu, 16.7% da je umjereno rasprostranjena, a tek 1% njih misli da se ne radi o raširenoj pojavi.

Kao uzrok takvome stanju prepoznali su više različitih čimbenika. Čimbenik koji je najviše puta identificiran jeste izostanak sankcija za plagijarizam (15.4%), potom slijede ustaljena praksa plagijarizma u akademskoj zajednici (13.9%), nestručnost akademskih radnika (13.1%), niski standardi u sferi naučno-istraživačkog rada (11.6%), niski obrazovni standardi (8.9%), mentalitet, odnosno „kultura“ (8.9%), neadekvatni kurikulumi u kojima se ne posvećuje dovoljno pažnje ovoj temi (7.1%), pomanjkanje vremena, odnosno preopterećenost aktivnostima (6.6%), te pomanjkanje dijaloga o ovoj temi, odnosno plagijarizmu (4.8%).

Plagijarizam u praksi

Rezultati upitnika donekle nam potvrđuju ono što uglavnom vrijedi za pretpostavku: plagijarizam je jako prisutna praksa među studentima Univerziteta u Sarajevu. Naravno, kako se ovi rezultati temelje na tvrdnjama ispitanika, ne mogu se uzeti kao egzaktni pokazatelji – za takvo što trebalo bi sprovesti istraživanje u vidu analize studentskih radova na reprezentativnom uzorku. Ipak, opravdano je smatrati da nam ovi nalazi barem približno ilustriraju postojeće stanje, te da bi empirijska provjera na uzorku studentskih radova donijela slične rezultate.

Da su tijekom dosadašnjeg studija pribjegavali plagiranju prilikom izrade seminarskih radova, eseja ili drugih studentskih radova, tvrdi 53.9% ispitanika, od čega 1% tvrdi da uvijek plagira radove, 7.8% da vrlo često plagira, dok 45.1% tvrdi da radove plagira ponekad. Ostali ispitanici (46.1%) tvrde da nikada nisu plagirali svoje radove.

Razlozi plagiranja, koje navode studenti koji su priznali plagiranje radova, različiti su. Ovdje ćemo ih navesti redoslijedom, prema zastupljenosti navoda: nedostatak vremena, odnosno opterećenost drugim aktivnostima (33%), nezainteresiranost za kolegije ili teme (23.7%), plagiranje predstavlja najjednostavniji način rješavanja fakultetskih obaveza (15.5%), neadekvatna podrška nastavnika, odnosno mentora (13.4%), generalna nezainteresiranost studenta za istraživanje i pisanje radova (9.3%) i nemogućnost studenta da napiše kvalitetan rad (5.2%).

Izvori koje su uglavnom koristili prilikom plagiranja rada, navedeni redoslijedom zastupljenosti u odgovorima, su: internet (47.3%), primarna literatura (17.3%), sekundarna literatura (13.6%), radovi drugih studenata (9.1%), predavanja ili izlaganja (7.3%) te, naposljetku, masovni mediji (5.5%).

Simptomatično je da 78.9% studenata - od ukupnog broja studenata koji su u upitniku priznali plagiranje radova - nikada zbog toga nije bilo sankcionisano. Ostalih 21.1% sankcionisani su vrlo rijetko (7.1%) ili samo jednom (14%). Sankcije su u većini slučajeva bile blage, kao što su

opomena (52.9%) i poništavanje plagiranih radova (23.5%), dok su nešto rjeđe ozbiljnije kazne poput smanjenja finalne ocjene (17.6%) ili zabrane izlaska na ispit (5.9%) na kolegiju u okviru kojeg je plagirani rad predan.

Plagijarizam i sankcije

Pretpostavljajući da su sankcije za utvrđeni plagijarizam na bh. univerzitetima neadekvatne i rijetko primjenjivane, ispitali smo kako sankcije i njihovu primjenu vide studenti, te da li smatraju da takve sankcije uopće trebaju postojati?

Većina ispitanih studenata (65.7%) tvrdi da se plagijarizam na njihovim fakultetima ne sankcioniše. Da se plagijarizam ponekad sankcioniše smatra 33.3% studenata, dok tek 1% njih smatra da su sankcije za ovu vrstu akademske prevare česte.

Ispitanici koji su ustvrdili da se plagijarizam ne sankcioniše, identificiraju nekoliko različitih uzroka tome. Uzroke nesankcionisanja plagijarizma ispitani studenti pripisuju nezainteresiranosti ili nespremnosti nastavnog osoblja da se suoče sa ovim problemom (30.3%), nedostatku vremena kod nastavnog osoblja da detaljno iščitavaju studentske radove (26.1%), nepostojanju mehanizama detekcije plagijata, što u konačnici otežava ili onemogućava sankcionisanje plagijarizma (15.8%), te naposljetku neadekvatnoj legislativi (13.9%) kao i neadekvatnim propisima na nivou Univerziteta u Sarajevu (13.9%).

Na pitanje da li studenti trebaju biti sankcionisani za plagijarizam, 87.3% ispitanika dalo je afirmativan odgovor, dok ostalih 12.7% smatra da sankcije ne trebaju postojati. Ispitanike koji su na ovo pitanje odgovorili potvrdno, također smo pitali koje sve sankcije smatraju adekvatnim. Njih 11% nije bilo sigurno koje su kazne adekvatne, dok su ostali ispitanici predložili više različitih mogućih sankcija. Najčešće predlagana sankcija bila je smanjenje finalne ocjene iz datog kolegija (36.2%), dok za njom slijede sankcija javnim isticanjem imena studenata koji su plagirali radove (24.8%), sankcija zabranom izlaska na ispit (24.1%), novčana kazna (8.5%), sankcija isključenjem sa fakulteta (5%), te sankcija poništavanjem rada ili pisanjem dodatnog rada (1.4%).

Prevenција plagijarizma

Osim neadekvatnih represivnih mjera za suzbijanje plagijarizma, pojavi plagijarizma doprinose i nerazvijene mjere prevencije, a u prvom redu neadekvatan edukativni pristup ovoj problematici u srednjem i visokom obrazovanju.

U prilog tome ide i činjenica da se u okviru redovnog studija sa temom plagijarizma upoznalo tek 31.4% ispitanika, dok ostalih 68.6% tokom studija nije čulo nešto više o tome. U potonjem slučaju, kao razlog tome 94.4% ispitanika navelo je izostanak razgovora o ovoj temi na studiju, bilo da se radi o nastavi ili organizovanim vannastavnim aktivnostima. Tek 5.6% studenata imalo je priliku upoznati se sa ovom temom ali, kako priznaju, nisu imali želju slušati o tome.

Studente koji su se pak imali priliku informirati o plagijarizmu u okviru studija, zamolili smo da identificiraju (sve) izvore zahvaljujući kojima su se upoznali sa ovim fenomenom. Rezultati pokazuju da je primarni izvor ovih informacija bilo nastavno osoblje, u okviru redovne nastave (32.9%), u okviru konsultacija (15.9%), u okviru mentorisanja seminarskih radova i eseja (24.4%), te u okviru procesa mentorisanja (do)diplomskih radova (9.8%). Osim toga, nastavnici su bili izvor informacija i u okviru kolegija metodologije i/ili akademskog pisanja (13.4%), dok su od ostalih izvora ispitanici kao značajne izdvojili i vodiče za akademsko pisanje koje su dobili u okviru studija (3.7%).

Također, pitali smo studente da li su u okviru redovnih studijskih kolegija bili upoznati sa načinima pravilnog citiranja i parafraziranja, odnosno navođenja korištenih izvora u radovima uopćeno. Većina ispitanika (85.4%) tvrdi da su ih tijekom dosadašnjeg studiranja predavači, u većoj ili manjoj mjeri, upoznali sa praksama pravilnog navođenja izvora: 26.5% ispitanika smatra da su ih predavači jako dobro uputili u pravila i dobre prakse navođenja izvora, 26.5% da su ih donekle uputili, dok 32.4% njih smatra da se o tome govorilo tek ovlaš, bez detaljnijeg upoznavanja sa materijom. Sa druge strane, 14.6% ispitanika prema njihovim tvrdnjama u okviru redovnog studija uopšte nije imalo priliku upoznati sa pravilima i praksama navođenja izvora korištenih prilikom izrade studentskih i naučno-istraživačkih radova.

Kada je riječ o izvorima neovisnim o studijskom procesu iz kojih se studenti mogu informisati o fenomenu i efektima plagijarizma, onda su – sudeći prema tvrdnjama ispitanika – internet i masovni mediji dva najznačajnija izvora informacija o plagijarizmu za studente, značajnija čak i od same fakultetske nastave. Da su se putem interneta informisali o plagijarizmu, potvrdilo je 86.3% studenata, dok se putem masovnih medija o ovom fenomenu informisalo 69.6% od ukupnog broja ispitanih studenata.

Zanimljivo je da je čak 60.8% ispitanika potvrdilo da su se o plagijarizmu informisali zahvaljujući kolegama sa studija, a kao izvor nisu zanemarive ni znanstvene i stručne publikacije koje su bile izvor informacija o plagijarizmu za 48% studenata. Kao izvori ovih informacija nešto manje su se pojavljivali različiti promotivni materijali koji imaju za cilj prevenciju ili suzbijanje plagijarizma (11.8%), radionice ili tematske diskusije koje su organizovale nevladine organizacije (7.8%), akademski događaji izvan BiH (6.9%), radionice, tematske diskusije ili konferencije koje su organizovale međunarodne organizacije (4.9%), te na koncu radionice, tematske diskusije ili konferencije koje organizuju drugi javni (2%) i privatni univerziteti (2%).

Zaključak

Ovo nam je istraživanje, uz izvjesna ograničenja, pružilo uvid u stavove dijela studenata Univerziteta u Sarajevu o plagijarizmu i njegovoj rasprostranjenosti na ovoj visokoškolskoj instituciji.

Vjerovatno najznačajniji aspekt ovog istraživanja jeste nastojanje da se utvrdi da li i u kojoj mjeri studenti razumijevaju šta je zapravo plagijarizam, odnosno koje se prakse pod ovim pojmom podrazumijevaju.

Rezultati koje smo dobili pokazuju da njegovo razumijevanje nije potpuno, odnosno, da je vrlo često svedeno na osnovne i najočitiije oblike plagijarizma kao što su lažno predstavljanje cijeloga ili pak dijela teksta drugog autora kao vlastitog rada dok, sa druge strane, manje od pola ispitanika prakse kao što su parafraziranje, odnosno „prepričavanje teksta“, ili korištenje tuđeg prijevoda bez navođenja izvora razumijeva kao plagijarizam.

Ovi nam podaci ukazuju na nizak nivo svijesti kod studenata o tome šta je plagijarizam i u kojim se sve oblicima javlja, pa nije neosnovano tvrditi da se plagijarizam u studentskim radovima nerijetko javlja i neintencionalno, kao posljedica nerazlučivanja prihvatljivih i neprihvatljivih akademskih praksi. Za takvo stanje moguće je okriviti neadekvatan obrazovni pristup ovome problemu, kojem se ne posvećuje dovoljno pažnje u visokom obrazovanju.

U prilog ovoj tezi idu i tvrdnje studenata prikupljene upitnikom. Manje od trećine ispitanika, prema njihovim tvrdnjama, imalo je priliku upoznati se sa ovom temom u okviru dosadašnjeg studija. Osim vrlo malog broja izuzetaka, većina ispitanika koji su ustvrdili da tokom studija nisu čuli nešto više o plagijarizmu, kao uzrok tome navelo je izostanak razgovora o ovoj temi na nastavi. Umjesto na nastavi, o plagijarizmu su se studenti najviše informisali zahvaljujući internetu, medijima masovne komunikacije (štampa, radio, TV) i razgovoru sa kolegama sa studija.

Ove činjenice nam govore o nedovoljno razvijenim mehanizmima prevencije pojave plagijarizma i ozbiljnim propustima u visokoškolskom obrazovanju kada je posrijedi edukacija ili, drugim riječima, podizanje svijesti o etici u naučno-istraživačkom radu i akademskom pisanju.

Sa druge strane, onda kada se plagijarizam u studentskim radovima prepozna, uglavnom ne bude sankcionisan ili ga se pak ne sankcioniše na adekvatan način. Oko dvije trećine ispitanika smatra da plagijarizam na njihovim fakultetima biva nekažnjen, dok je daleko frapantniji podatak da je manje od četvrtine ispitanika koji su priznali da su predavali plagirane radove zbog toga bilo i sankcionisano. Čak i tamo gdje je do sankcija došlo, one su uglavnom bile u vidu opomene ili poništavanja radova, što nije adekvatan odgovor na ovu ozbiljnu povredu akademske etike ali, na koncu, i intelektualnog vlasništva autora čiji je tekst – ili njegov dio – nepropisno preuzet.

Stoga ne čudi da više od pola ispitanika priznaje da su tokom dosadašnjeg studija prilagali plagirane radove. Nerazvijeni sistemi prevencije udruženi sa izostankom sankcija, u visokoškolskom obrazovanju su stvorili klimu pogodnu za pojavu i nesmetano održavanje različitih oblika intelektualnih prevara, što u konačnici dovodi do srozavanja kvalitete obrazovanja, reprodukcije prakse plagijarizma i, dugoročno gledano, neosposobljenosti studenata za naučno-istraživački rad koji će korespondirati etičkim i standardima kvalitete.

Na koncu, dakle, treba priznati da ovakvo stanje ponajviše šteti samim studentima koji, ukoliko ne iznađu valjane načine samostalnog usavršavanja, sa fakulteta izlaze nespremni za ozbiljnija naučna istraživanja. U ovom kontekstu, problem plagijarizma samo je dio nešto šireg problema neadekvatne edukacije u polju metodologije

naučno-istraživačkog rada i akademskog pisanja. Ipak, sam plagijarizam dovoljno je značajan i, istovremeno, u raspravama marginaliziran problem kojem u predstojećem periodu treba posvetiti znatno veću pažnju, hoće li se njegova rasprostranjenost barem u određenoj mjeri smanjiti ili, da budemo nešto optimističniji, dovesti do minimuma.

Preporuke

(1) Stvoriti uslove za argumentiranu raspravu o plagijarizmu u visokom obrazovanju u BiH.

Da bi se plagijarizam prepoznao kao značajan obrazovni, akademski i, na koncu, društveni problem, rasprave na ovu temu potrebno je uvesti u javni diskurs. Kako bi takve rasprave bile utemeljene na činjenicama, sporadična medijska izvještavanja o pojavi plagijarizma na bh. univerzitetima potrebno je dopuniti relevantnim i strukturiranim analizama određenih aspekata ovoga fenomena. U tom smislu, moguće je formulisati nekoliko prijedloga:

- Sprovesti opsežno istraživanje o percepciji plagijarizma kod studenata i nastavnog osoblja na univerzitetima u Bosni i Hercegovini.
- Sprovesti empirijsko istraživanje o učestalosti pojave plagijarizma u studentskim radovima, analizom odabranog uzorka predanih radova.
- Pristupiti kontinuiranim provjerama znanstvenih radova koje objavljuju, ili su ranije objavili, akademski radnici, sa ciljem da se pravovremeno identificira i obznani mogući plagijarizam.

Ovakva istraživanja mogli bi inicirati i sprovesti sami univerziteti, istraživački centri, nevladine organizacije, kao i zainteresirani pojedinci, čime bi se počeli stvarati temelji za buduće rasprave o ovome problemu, ali i iniciralo donošenje adekvatnih regulativa u ovoj oblasti.

(2) Jačati mehanizme prevencije plagijarizma.

Želi li se smanjiti – odnosno, u određenoj mjeri preventirati – pojavljivanje plagijarizma u studentskim radovima, u okviru formalnog obrazovanja potrebno je posvetiti više pažnje ovoj temi, ali je ujedno aktualizirati i kroz različite oblike neformalne edukacije. Time bi se proširilo znanje studenata o plagijarizmu i razvijala svijest o njegovim štetnim učincima. Stoga je potrebno ili preporučljivo:

- Na svim studijskim programima uvesti kolegije akademskog pisanja, sa kurikulumima ujednačenim u onoj mjeri koliko to dozvoljava diverzitet programa. Osim toga, kurikulumi za ovaj kolegij bi trebali sadržavati zadovoljavajući broj nastavnih jedinica posvećenih tematiziranju etičkih aspekata akademskog pisanja, dovoljan da omogući da se studenti temeljito upoznaju sa definicijom, oblicima, praksama i reperkusijama plagijarizma. Na koncu, da bi se potencijal ovih kolegija ostvario na valjan način, potrebno je osigurati da predavači imaju odgovarajuća znanja, kompetencije i kvalifikacije za njihovo vođenje.

- Na razini univerziteta izraditi i izdati vodiče za akademsko pisanje sa jasnim i pristupačnim uputstvima o standardima i pravilima korektnog citiranja i navođenja izvora u akademskim žanrovima, sa iscrpnim osvrtom na problem i relevantne definicije plagijarizma. Potrebno je da ovakav vodič bude dostupan svim studentima prilikom upisa na fakultet i daljnjeg studiranja.

(3) Jačati mehanizme identifikacije i sankcioniranja plagijarizma.

Smatrajući da pojavu plagijarizma u studentskim radovima – jednako kao i u radovima akademskih radnika – treba shvatiti kao ozbiljan problem, uzimajući u obzir niz njenih negativnih reperkusija, te, sukladno tome, adekvatno sankcionisati studente čiji radovi sadrže elemente plagijarizma ili su u potpunosti krivotvoreni, moguće je iznijeti nekoliko ključnih preporuka:

- Univerziteti u Bosni i Hercegovini trebaju donijeti pravilnike kojim će urediti procese identifikacije i sankcionisanja plagijarizma. Pravilnici trebaju precizno i jasno definirati šta se pod plagijarizmom podrazumijeva, te odrediti odgovarajuće sankcije za studente za čije priložene radove se utvrdi da su plagirani.
- Svi univerziteti trebaju nabaviti softvere za identifikaciju plagijata. Ovakva praksa, osim što bi doprinijela lakšoj identifikaciji plagiranih radova i uštedila vrijeme nastavnom osoblju, ujedno bi pružila čvršći oslonac za sankcionisanje studenata čiji su radovi krivotvoreni.

Kontekst

Jedan od problema, o kojem se neočekivano malo piše i govori, jeste problem neadekvatne pripreme studenata za naučno-istraživački rad. Tako, primjerice, kolegiji metodologije i akademskog pisanja nisu sastavnim dijelom mnogih studijskih programa ili su, pak, ponuđeni u vidu jednosemestralnih predmeta, što ne predstavlja adekvatan vremenski okvir za usvajanje kompleksnog gradiva iz ovih, za budući naučno-istraživački rad, fundamentalnih oblasti.

Usko vezan sa ovim problemom jeste i problem učestalog plagijarizma u studentskim radovima koji je, kako se čini, postao posve oprorođena pojava i, kao takva, skoro pa nepodložna – kako će pokazati i ovo, manje obimno, istraživanje – ozbiljnijim sankcijama. Teško je porediti tvrdnja da se upravo ovakvim odnosom prema plagijarizmu odgaja akademska kultura tolerantna na intelektualne prevare, koje imaju dalekosežne posljedice po naučno-istraživački rad u Bosni i Hercegovini.

Jedan od uzroka takvog stanja jesu i neadekvatne regulative u ovoj oblasti. Kada je riječ o legislativi, odredbe Zakona o autorskim i srodnim pravima Bosne i Hercegovine¹ nije moguće primijeniti na studentske radove, s obzirom da oni, po svojoj suštini, predstavljaju “vježbe” a ne publikovane autorske radove, dok zakonski propisi kojima se regulira oblast visokog obrazovanja ne daju uporište za sankcionisanje plagijarizma u studentskim radovima.

¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 63/10

Tako, primjerice, u Federaciji Bosne i Hercegovine niti jedan od kantonalnih zakona o visokom obrazovanju ne predviđa sankcije za studente - jednako kao niti za akademske radnike - u slučaju da se u njihovim radovima utvrdi plagijarizam.

Isti je slučaj i sa Zakonom o visokom obrazovanju u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine², dok je situacija nešto bolja kada je posrijedi Zakon o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj³ u kome je definirano da će se „stručni, naučni ili umjetnički rad za koji nadležni organ utvrdi da je plagijat“ smatrati „ništavnim, kao i nagrade, zvanja i titule koje je lice koje se koristi plagijatom steklo na osnovu takvog rada“ (član 52. stav 1), te da će odgovorno lice, odnosno lice koje objavi stručni, naučni ili umjetnički rad za koji se utvrdi da je plagijat, kazniti novčanom kaznom od 600 KM do 2000 KM (član 145).

Kada je riječ o samome postupku utvrđivanja plagijata onda se on, prema ovome zakonu, uređuje statutom visokoškolske ustanove (član 52, stav 3). Ipak, ni ovaj zakon ne predviđa sankcije u slučajevima kada se utvrdi plagijarizam u radovima koje su studenti dužni izraditi u okviru redovnih studijskih aktivnosti (seminarski radovi, eseji, istraživački izvještaji i sl.). Na koncu, sankcije za plagijarizam nisu predviđene ni Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini⁴.

Kada govorimo o Univerzitetu u Sarajevu, koji je u fokusu ovoga istraživanja, jednostavnim uvidom u dostupne dokumente moguće je utvrditi da ne postoje pravilnici ili drugi relevantni propisi na nivou univerziteta kojima bi se uredilo pitanje sankcionisanja plagijarizma kod studenata ove visokoškolske institucije⁵.

Pored neadekvatnih represivnih mjera (i nepostojanja njihovog uporišta u postojećim regulativama), te pomanjkanja edukacije o plagijarizmu, posebno je zabrinjavajući izostanak šire rasprave o ovome problemu u okviru akademske zajednice.

Kada je riječ o Univerzitetu u Sarajevu, problem plagijarizma se uglavnom tematizira sporadično, bez strukturiranog pristupa njegovom – pa makar i djelomičnom – rješavanju. Osim toga, argumentiranu raspravu otežava ili onemogućava i nedostatak konkretnih podataka, odnosno istraživanja i analiza čiji bi rezultati poslužili kao ilustracija postojećeg stanja, osigurali dublji uvid u njegove uzroke te, na koncu, pružili oslonac za osmišljavanje adekvatnih pristupa u rješavanju ovoga problema.

Obzirom da se o rasprostranjenosti plagijarizma na visokoškolskim institucijama u Bosni i Hercegovini – bilo da se radi o plagijarizmu kod studenata ili akademskih radnika – vrlo malo istraživalo, pisalo i razgovaralo, cilj ovoga istraživanja jeste napraviti uvid u stavove studenata Univerziteta u Sarajevu o plagijarizmu, sa željom da se, u konačnici, inicira šira diskusija o ovome problemu.

Kako ovo istraživanje pati od brojnih formalnih i metodoloških ograničenja, treba ga shvatiti kao pilot istraživanje koje nema za zadatak u potpunosti opisati i objasniti materiju, nego dati inicijalni impuls budućim, strukturiranim, istraživanjima u ovoj oblasti i skrenuti pažnju na njihov značaj.

² Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 30/09

³ Službeni glasnik Republike Srpske, brojevi 73/10, 104/11, 84/12, 108/13

⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 59/07

⁵ Analizirani dokumenti dostupni su na: www.unsa.ba

Metodologija

Kako bismo ispitali i predstavili stavove o plagijarizmu kod studenata Univerziteta u Sarajevu, korišten je kvantitativni metodološki pristup, odnosno deskriptivna statistička analiza prikupljenih odgovora ispitanika na distribuirani upitnik.

Uzorak

Uzorak istraživanja obuhvatio je 102 ispitanika, 26 muškaraca i 76 žena, od čega je 53.9% studenata I ciklusa studija, 44.1% studenata II ciklusa, i 2% studenata III ciklusa studija.

Izbor ispitanika izvršen je neprobabilističkom metodom uzorkovanja, a mogućnost da učestvuju u istraživanju imali su oni studenti koji imaju otvorene profile na društvenim mrežama i članovi su stranica studentskih asocijacija i grupa koje su nam bile dostupne.

Instrumentarij

Kako bi se ispitala percepcija plagijarizma i stavovi o praksama plagijarizma na Univerzitetu u Sarajevu, korišten je online upitnik poluotvorenog tipa koji je distribuiran studentima koji pohađaju neki od fakulteta ovoga Univerziteta. Pitanja su bila podijeljena u pet sekcija koje su korespondirale predviđenim analitičkim kategorijama.

Upitnik je distribuiran putem društvenih mreža ili, preciznije rečeno, stranica studentskih asocijacija i grupa na društvenim mrežama koje su bile dostupne i odobrile dijeljenje upitnika.

Svi prikupljeni rezultati eksportovani su u tabelu i statistički obrađeni pomoću softvera SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

Analitički okvir

(1) Razumijevanje plagijarizma. Iako bi nalazi o razumijevanju plagijarizma kod studenata trebali biti početnom premisom svake rasprave o rasprostranjenosti ove prakse među studentima i pristupu u njenoj prevenciji, sistematična i relevantna istraživanja na prostoru Bosne i Hercegovine kojima bi takvo što bilo utvrđeno nisu provedena ili nam pak njihovi rezultati nisu dostupni. Stoga smo nastojali ispitati da li studenti doista razumijevaju šta je plagijarizam, tj. da li su u stanju pojedine prakse ispravno prepoznati kao plagijatorske.

Iako se plagijarizam, u kontekstu naučno-istraživačkog rada, najčešće definiše kao „neovlašćeno preuzimanje tuđih ideja, rezultata, dela teksta ili čitavog rada bez navođenja originalnog izvora“⁶, ne postoji potpuni konsenzus o tome koje sve prakse možemo podvesti pod ovaj pojam. Ipak, u skladu sa relevantnom literaturom, izdvojili smo nekoliko oblika

⁶ Iako postoje različite definicije plagijarizma, u ovome radu navodimo jednu od najčešće upotrebljivanih, koju je moguće primijeniti na različite tipove plagijarizma: Dobrić, Silva. "Plagijarizam i kako ga sprečiti?" *Vojnosanitetski Pregled* LXIV, 7 (2007): 442-443.

nepravilnog korištenja informacija iz drugih izvora u vlastitim tekstovima koje su studenti, u skladu sa svojim razumijevanjem ovoga pojma, u upitniku trebali prepoznati kao plagijarizam⁷.

Osim toga, nastojali smo utvrditi kako studenti razumijevaju utjecaj plagijarizma na kulturu, obrazovanje, akademsku zajednicu i naučno-istraživački sektor, što nam u konačnici otkriva da li je kod studenata Univerziteta u Sarajevu razvijena svijest o štetnosti ove prakse.

(2) Stavovi studenata o rasprostranjenosti plagijarizma na Univerzitetu u Sarajevu. Iskustvo studiranja kod studenata formira stavove o određenim problemima sa kojima se suočavaju ili kojima svjedoče na svojim visokoškolskim ustanovama. Kada je riječ o plagijarizmu, moguće je pretpostaviti da studenti Univerziteta u Sarajevu imaju formirano mišljenje o njegovoj rasprostranjenosti na ovoj instituciji, bilo da je riječ o studentskim radovima ili akademskim radovima nastavnog osoblja. U potonjem slučaju, stavovi ispitanika mogu nam poslužiti i kao indikator (ne)povjerenja studenata prema naučnoj etici njihovih nastavnika, odnosno akademskih radnika, što nas u konačnici može dovesti do pitanja usvajanja plagijarizma kao opirođene, ustaljene, prakse u akademskom okruženju. Stoga smo nastojali ispitati stavove studenata o rasprostranjenosti plagijarizma na Univerzitetu u Sarajevu, ali i o tome koji čimbenici, prema njihovom mišljenju, doprinose pojavi i perpetuiranju prakse plagijarizma.

(3) Praksa plagijarizma kod studenata. Imajući u vidu nedostatak istraživanja ili, preciznije rečeno, kvantitativnih podataka o praksi plagijarizma kod studenata, nastojali smo u okviru ovoga istraživanja utvrditi da li i u kojoj mjeri studenti prilikom izrade svojih radova pribjegavaju plagijarizmu te šta takvu praksu, prema njihovom uvjerenju, uzrokuje. Osim toga, kako suvremene informacijsko-komunikacijske tehnologije i internet u značajnoj mjeri olakšavaju plagiranje, nastojali smo utvrditi koje izvore studenti najčešće koriste prilikom krivotvorenja svojih studijskih radova.

(4) Stavovi o sankcionisanju plagijarizma. Nedostatak podataka o učestalosti izricanja sankcija za studente čiji su radovi prepoznati kao krivotvoreni - odnosno informacija o tome da li uopće postoje slučajevi sankcionisanja zbog plagijarizma - umnogome otežava raspravu o uzrocima rasprostranjenosti plagijarizma u visokom obrazovanju. Shodno tome, od velikog je značaja utvrditi da li i u kolikoj mjeri studenti snose posljedice za kršenje etičkih principa naučno-istraživačkog rada.

---

⁷ Kako bismo odredili neke od značajnijih oblika plagijarizma konsultovali smo dva istraživačka izvještaja: Marshall, Stephen i Maryanne Garry. "How well do students really understand plagiarism?" *ascilite 2005: Balance, Fidelity, Mobility: maintaining the momentum?* 2005. 457-467.

Park, Chris. "In Other (People's) Words: plagiarism by university students - literature and lessons." *Assessment & Evaluation in Higher Education XXVIII, 5* (2003): 471-488.

Na osnovu tipologija ponuđenih u ova dva teksta, izdvojili smo i upitnik uvrstili nekoliko osnovnih oblika plagijarizma na osnovu kojih smo mogli ispitati shvatanje i razumijevanje ovoga pojma kod studenata Univerziteta u Sarajevu.

Kako o ovome ne postoje egzaktni podaci, nastojali smo utvrditi kakva su iskustva studenata, koji su tijekom studija predavali plagirane radove, sa sankcijama kažnjavani) te kakvi su generalni stavovi studenata: sankcionisanja plagijarizma na njihovim visokoškola vama.

Kako smo naglasili ranije u uvodu, postojeće regulative u oblasti visokog obrazovanja ne pružaju čvrst oslonac za sankcionisanje plagijarizma. Osim toga, niz drugih faktora, kao što su nezainteresiranost nastavnog osoblja, nedostatak njihovog vremena, politike visokoškolskih institucija i slično, također mogu biti djelomičnim – pa čak i osnovnim - uzrokom nesankcionisanja plagijarizma.

(5) **Prevenција plagijarizma.** Smatrajući da edukacija – bilo da se radi o formalnom obrazovanju ili neformalnim oblicima edukacije – igra ključnu ulogu u razvijanju svijesti o plagijarizmu i njegovim učincima, nastojali smo ispitati da li su studenti Univerziteta u Sarajevu imali priliku upoznati se sa ovim fenomenom u okviru svoga studija ili posredstvom drugih, neakademskih, izvora, te koji izvori su, u tom smislu, bili najznačajniji. Osim toga, ispitati smo da li su studenti imali priliku biti upoznati sa ispravnim oblicima citiranja ili, nešto općenitije, navođenja izvora korištenih prilikom izrade akademskih radova, obzirom da nepoznavanje i neprimjenjivanje relevantnih standarda i načina navođenja izvora može voditi ka nesvjesnom plagijarizmu.